

УДК: 159.9

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-9-10-1>**Людмила Романюк,**

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

вул. Городоцька, 26, м. Львів, Україна,

старший науковий співробітник,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, Україна.

Марія Бабич,

викладач-методист, ВНКЗ ЛОР Бориславський медичний коледж,

вул. Шкільна, 37, м. Борислав, Україна

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА МЕХАНІЗМІВ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛОГО

У статті проаналізовано мотиваційну основу механізмів становлення цінностей дорослих у процесі здобуття ними освіти, виявлено зв'язки між десятьма типами цінностей особистості дорослих чоловіків та жінок, які здобувають освіту, а також досліджено зв'язок між двома протилежними цінностями – досягненням та доброзичливістю, визначаючи стимуляцію як посередника між ними. Розглядається питання, чи може така модель опосередкування кваліфікуватися за віком та статтю як модератор. Опитувальник портретів цінностей, що складається з 40 пунктів (PVQ), був використаний для вимірювання десяти основних цінностей 500 дорослих, які здобувають освіту. Для перевірки механізмів медіації та модерації було застосовано ієрархічні регресійні методи. Гендерні відмінності виявлено за деякими з десяти основних цінностей, а непрямий зв'язок – між трьома обраними цінностями дорослих, які здобувають освіту. Підтверджено встановлений раніше механізм щодо стимуляції, яка опосередковує взаємозв'язки між цінностями досягнень та доброзичливості. Встановлено модель модерації гендером, що опосередкує зв'язки між цінностями досягнення та стимуляції (у чоловіків сильніші зв'язки, ніж у жінок), а також віком, що модерує ступінь зв'язків між цінностями стимуляції та доброзичливості (у молодших людей виявлено сильніший зв'язок, ніж у старших). Гендер також модерує зв'язок між цінностями досягнення та доброзичливості (чоловіки мають сильніші зв'язки, ніж жінки). У чоловіків зв'язок між цінностями досягнень та стимуляції був сильнішим, ніж у жінок у процесі освіти. Щодо молодших людей, то у них зв'язок між цінностями стимуляції та доброзичливості був сильнішим, ніж у старших. У жінок рівень цінностей доброзичливості не залежав від рівня цінностей досягнень. Виконаний аналіз проливає нове світло на непрямі та диференційовані асоціації серед особистісних цінностей, відкриваючи перспективу для дослідження когнітивних механізмів, задіяних у становленні десяти основних цінностей.

Ключові слова: мотивація, цінності, становлення цінностей, досягнення, доброзичливість, стимуляція, гендер, вік, модерація, медіація, опосередкування.

Вступ

Мотивація в сучасній психології позначає декілька психічних явищ, серед яких найпоширенішими є тлумачення її як сукупності спонукань, що викликають і визначають активність індивіда та як процесу утворення, формування мотивів, що стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Мотивації залишаються міждисциплінарним об'єктом вивчення багатьох учених. Наукове вивчення мотивації в своїй основі започатковане Платоном, Аристотелем, Сократом, Демокритом та іншими мислителями давнини, від яких до сьогодня розвиваються потребнісні теорії мотивації. Вони протиставляються біхевіористським теоріям мотивації, які, в свою чергу, критикуються представниками динамічної психології і переконують, що відповідь на зовнішній вплив інтегрує в собі минулий досвід і своєрідність зовнішніх та внутрішніх наявних умов, а досягається цей синтез завдяки психічній активності, в основі якої – потреба

(прагнення до мети). При цьому наголошується, що поведінка – не просто елементарна психічна реакція на стимул, а пошук відсутніх чи ще не присутніх ситуацій (Нюттен, 2004).

Ще наприкінці позаминого століття У. Джемс звернув увагу на те, що формування наміру й прагнення до дії є об'єктами думки, які можна назвати мотивами конкретного рішення, і, тим самим, започаткував когнітивні концепції мотивації (Дж. Роттер, Г. Келлі, Х. Хекхаузен, Дж. Аткинсон, Д. Макклеланд). Характерною ознакою цих концепцій є визнання провідної ролі свідомості в думках та вчинках. Саме тому серед основних мотиваційних понять називаються цінності. В новітніх психологічних концепціях мотивації переважає когнітивний підхід до мотивації, у руслі якого особливе значення надається феноменам, пов'язаним із свідомістю і знаннями людини. Найбільш часто вживаними у відповідних теоріях є поняття когнітивного дисонансу, очікування

успіху, цінності (привабливості) успіху, побоювання можливої невдачі, рівня претензій.

У психології радянського періоду переважає мотиваційна теорія діяльності. Без аналізу структури діяльності з позицій цього підходу неможливо визначити становлення жодного психічного явища. У науковій літературі є безліч поглядів на структуру діяльності. Але більшість із них опирається на праці О. Леонтьєва. У його теорії основною формою діяльності виступає діяльність зовнішня, чуттєво-практична. Саме від неї походять всі види внутрішньої психічної діяльності свідомості людини. Говорячи про структуру діяльності, О. Леонтьєв звертає увагу на те, що вона постійно трансформується. Це, в першу чергу, пов'язано з проблемою мотиву, тому що, на думку вченого, сама діяльність може втратити свій мотив і перетворитися в дію, а дія при зміні мети – стати операцією. Сам же мотив певної діяльності може перейти на предмет – мету дії. Такий постійний перехід О. Леонтьєв зобразив схематично: діяльність, дія, операція, мотив, мета, умови. Таким чином, основними одиницями аналізу є: діяльність, дія, операція і співвідносні з ними потреба – мотив, мета і умова. Наразі учені, які займаються дослідженням мотивації, в основному акцентують свою увагу на двох видах діяльності: навчальній і трудовій. Безсумнівно, це два основних види активності людини, але в рамках кожного з них є специфічні різновиди, є й такі, що знаходяться в основі кожного виду і різновиду, мотивують їх і мають власну мотивацію. До таких відносяться цінності особистості, становлення яких є процесом розумових дій. Практика доводить, що спонукання до дії може виникати в людини не тільки під впливом емоцій, а й під впливом знань (когніцій), зокрема їх узгодженості або суперечливості. Щоб зрозуміти сутність мотивації становлення цінностей дорослої особистості, що здобуває освіту, необхідно знати основні потреби, бажання, прагнення та знання про них людей цих вікових категорій, їх рівень і спрямованість в кожній особистості. Здобути такі знання неможливо, освоївши і прийнявши одну чи декілька теорій мотивації. Тільки комплексні, глибокі знання усієї системи мотиваційних теорій і концепцій виводять на розуміння сутності духовного розвитку особистості в цілому і зокрема мотиваційних основ становлення її цінностей.

Мета та завдання

Метою статті є виявлення мотиваційної основи становлення цінностей дорослих у процесі здобуття ними освіти для врахування особливостей, ефектів і

функції цінностей у динамічній і взаємодіючій системі дорослої особистості та з'ясування їх значущості у вирішенні дорослими освітніх, психологічних, соціальних і екологічних питань.

Завдання дослідження: 1. Вивчити взаємозв'язки між особистісними цінностями досягнення, доброзичливості та стимуляції у дорослих, що здобувають освіту. 2. Розглянути непрямі механізми, які можуть прояснити ціннісні взаємозв'язки дорослих у процесі освіти, проливаючи світло на мотиваційну основу їх становлення.

Як приклад, ми розглянули дві протилежні цінності, а саме досягнення і доброзичливість, і один фактор, який у моделі лежить між ними, для передачі обставини відношень і взаємозв'язків, а саме цінностей стимуляції дорослих, які здобувають освіту.

Гіпотеза дослідження

Загальне припущення полягає в тому, що цінності досягнення та доброзичливості не пов'язані між собою, і питання полягає в тому, чи можна встановити можливий механізм їх побічного зв'язку, беручи до уваги також вік і стать. Цінності стимуляції можуть слугувати посередниками між цінностями досягнень та доброзичливості дорослих, з огляду на її протилежне розташування в моделі базових цінностей дорослих, які здобувають освіту. Крім того, позитивний взаємозв'язок між цінностями досягнень і доброзичливості, а також між цінностями досягнень та стимуляції може бути різним за ознакою гендера дорослих в освіті. Припускається, що для чоловіків, які здобувають освіту, може бути сильнішим зв'язок між цінностями досягнень та стимуляції, ніж для жінок, оскільки розбіжності в їхніх мотивах та орієнтаціях, ймовірно, виражатимуться як різні пріоритети цінності. Вважається, що чоловікам, які здобувають освіту, більше, ніж жінкам у процесі освіти, притаманна важливість владних цінностей, а також вища значущість цінностей досягнень, гедонізму, стимуляції та самостійності. Жінки ж приділяють більше уваги цінностям доброзичливості, а також універсалізму, конформності й безпеки. Можна було б сподіватися також на позитивний лінійний зв'язок між цінностями стимуляції та доброзичливістю, який може бути сильнішим серед більш зрілих дорослих, які здобувають освіту. Поточний підхід є дещо розвідувальним з огляду на недостатність попередніх досліджень щодо диференціальних та непрямих зв'язків між цінностями. Концептуальна модель опосередкованих зв'язків між цінностями дорослих, які здобувають освіту, презентована на рис. 2.

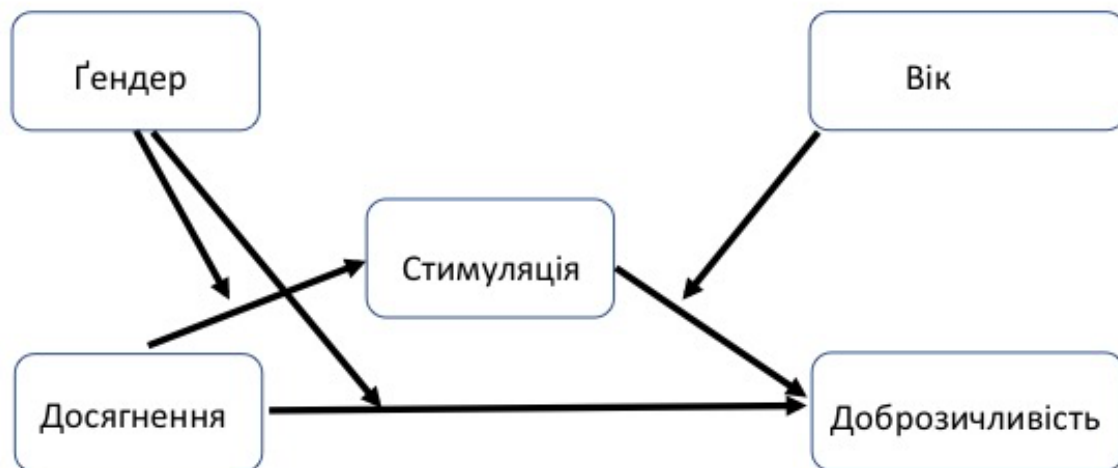

Рис. 1. Концептуальна модераторна модель опосередкування цінностями стимулювання як медіатором, а також гендером та віком як модераторами взаємозв'язку між цінностями досягнення та доброчливості

Методи дослідження

У дослідженні було застосовано опитувальник цінностей особистості Ш. Шварца «Портрети цінностей» (PVQ; Schwartz, 1994; Schwartz et al., 2001) для підтвердження концептуальної моделі взаємозв'язків між цінностями дорослих, які здобувають освіту, з медіацією цінностей стимуляції та модерацією гендера й віку (рис. 1) у вибірці дорослих людей, що здобувають освіту. Внутрішні послідовності альфа Кронбаха для вибраних шкал були $\alpha = .65$ – для доброчливості, $\alpha = .63$ – для стимуляції та $\alpha = .74$ – для досягнення. Вибірка складалася з 500 (56,2% жінок) дорослих, які навчаються на бакалаврських та магістерських рівнях освіти. Вік респондентів становив від 18 до 28 років ($M = 20.50$, $SD = 1.60$). Опитувальник цінностей «Портрети цінностей» з 40 пунктами портретів (PVQ) в адаптації Л. В. Романюк (Романюк, 2013) вимірює десять основних типів цінностей (Schwartz et al., 2001): цінності самостійності (чотири пункти, наприклад, «Вона любить робити речі в оригінальній спосіб»), стимуляції (три пункти, наприклад, «Він завжди шукає нових речей, щоб спробувати»), гедонізму (три пункти, наприклад, «Він шукає всі шанси, щоб розважитися»), досягнень (чотири пункти, наприклад, «Вона любить вражати інших людей»), влади (три пункти, наприклад, «Вона хоче, щоб люди робили те, що вона каже»), безпеки (п'ять пунктів, наприклад, «Для нього важливо жити в безпечному оточенні»), конформності (чотири пункти, наприклад, «Він вважає, що люди повинні робити те, що їм кажуть»), традиції (чотири пункти, наприклад, «Вона вважає, що найкраще робити речі традиційними способами»), доброчливості (чотири пункти, напри-

клад, «Дуже важливо допомогати оточуючим») та універсалізму (шість пунктів, наприклад, «Він вважає, що кожен повинен мати рівні можливості у житті»). Кожне значення пункту містить короткий портрет людини, чії цілі, прагнення чи побажання пов'язані з даними цінностями. Учасники оцінили кожен пункт за шістьма рівнями шкали типу Лайкерта, починаючи з (1) «не схоже на мене взагалі» до (6) «дуже схоже на мене». Оцінки свідчать про суб'єктивну важливість цінностей; вони не відображають того, що респонденти виявляють їх самостійно, але оцінюють її високо. Анкетування проводилося у двох варіантах: одне для жінок, а інше для чоловіків. Версії опитувальників були ідентичними, за винятком слів, які вказували на стать респондентів. Внутрішні послідовності альфа Кронбаха для вибраних шкал були $\alpha = .65$ – для доброчливості, $\alpha = .63$ – для стимуляції та $\alpha = .74$ – для досягнення.

Обчислення виконувалися за допомогою SPSS 24. Для вивчення гіпотези опосередкування модерацією і медіацією було використано модель, в якій цінності стимуляції, як передбачувані медіатори, була регресована при цінностях досягнень; в той час як цінності доброчливості були регресовані за цінностями досягнень, за віком та гендером змінні були середньоцентрованими перед аналізом. Довірчі інтервали (95%) створювалися шляхом завантаження з 5000 повторних зразків. Для ілюстрації взаємодій виконувалися прості аналізи схилу.

Результати

Аналіз досліджень цінностей і мотивації показав, що у результаті сотень кроскультурних досліджень психологи виявили ряд людських цінностей, які

постійно зустрічаються у всіх дорослих особистостей (Schwartz, Zanna, 1992; Rokeach, 1973). Уже перші дослідники людської мотивації відкрили дивовижну послідовність того, що дорослі люди визначили цінним у житті. Цей висновок було багаторазово підтверджено в багатьох країнах і культурах, що дозволило дослідникам скласти список із цінностей, які неодноразово зустрічаються (Schwartz, Zanna, 1992). Цінності виявилися не випадковими, а пов'язаними одна з одною, а деякі з них – пріоритетними (Schwartz, Zanna, 1992). Дослідження відображають ціннісні відношення відповідно таким чином: універсалізм (рівність, мир, єдність з природою, мудрість, краса, соціальна справедливість, відкритість, захист екології), доброзичливість (вірність, чесність, корисність, відповідальність, здатність пробачати), конформність (ввічливість, самодисципліна, повага до батьків і старших, слухняність), традиція (повага до традицій, стриманість, скромність, прийняття життя, благочестя), безпека (соціальний порядок, національна безпека, повага думок інших людей, безпека сім'ї, охайність), влада (соціальна сила, багатство, авторитет, імідж), досягнення (цілеспрямованість, впливовість, здібності, успішність), гедонізм (задоволення, насолода життям, потурання своїм бажанням), стимуляція (життя повне вражень, мінливе життя, сміливість), самостійність (свобода, креативність, самостійність, вибір власних цілей, цікавість).

Прикладом системного підходу до проблем розвитку особистості та її цінностей є наукова творчість Ш. Шварца та його послідовників. Стратегічна ідея його творчості, яка проявилася протягом останніх десятиліть у більшості західних досліджень цінностей, полягає в тому, що цінності уявляються переважно керівними принципами широкого спектру мотивів, які впливають на ставлення, погляди і дії людей. На думки і дії дорослих вплив здійснюють також минулий досвід, культурні та соціальні норми, а цінності являють собою потужну керівну силу, формуючи ставлення і поведінку протягом всього життя. Як було показано Ш. Шварцем (Schwartz, 2011), цінності впливають на політичні переконання, готовність брати участь у політичній діяльності, вибір кар'єри, ставлення до екології, кількість грошей, які можна витратити, а також на відчуття особистого благополуччя.

Згідно з теорією Ш. Шварца (Schwartz, 1992) про базові цінності (самостійність, стимуляцію, досягнення, доброзичливість, гедонізм, універсалізм, владу, безпеку, конформність, традиції), виводимо на основі проаналізованих досліджень короткі конотації кожної цінності, щоб забезпечити більш повне розуміння їх зв'язку із психологією освіти дорослого, а саме опосередкованого впливу його цінностей стимуляції на зв'язок між цінностями досягнення і доброзичливості в дорослих, які здобувають освіту.

Самостійність дорослої особистості визначається як незалежність її думки й дії – вибору, орієнтації на створення, дослідження, освіту. Самостійність особи-

стості є похідною від основних потреб щодо контролю та майстерності (Bandura, 1977; Deci, 1975), а також інтеракційних вимог власної автономії і незалежності (Kluckhohn, 1951; Kohn & Schooler, 1983; Morris, 1956).

Стимуляція дорослого в освіті визначена як певний рівень хвилювання, новизни і викликів у його житті. Цінності стимуляції особистості дорослого віку впливають із потреби у різноманітності й стимулюванні з метою підтримки оптимального, позитивного й не загрозливого рівня активації (Berlyne, 1960). Вона, ймовірно, відноситься до потреб основних цінностей самостійності (Deci, 1975).

Гедонізм дорослої особистості визначається як задоволення взагалі, або чуттєве задоволення для себе. Цінності гедонізму впливають із потреб задоволення, пов'язані з їх задоволенням (Freud, 1933; Morris, 1956; Williams, 1968).

Досягнення особистості дорослого визначено як особистий успіх завдяки демонстрації його компетентності згідно із соціальними стандартами. Компетентна продуктивність особистості дорослого в освіті зокрема генерує ресурси, необхідні для виживання власного, а також для груп та інститутів, щоб вони могли досягти їх значущої мети. Цінності досягнення мають давню традицію і зустрічаються в багатьох джерелах (Maslow, 1965; Rokeach, 1973). Як визначено тут, цінності досягнення дорослого в освіті підкреслюють демонстрацію компетентності в плані переважаючих культурних стандартів, тим самим отримуючи соціальне схвалення.

Влада особистості дорослого визначається як соціальний статус і престиж, контроль або домінування над людьми і ресурсами. Функціонування соціальних інститутів, мабуть, вимагає деякої міри диференціації станів (Parsons, 1951). Вимірювання домінування/підпорядкування виникає в більшості емпіричного аналізу міжособистісних відносин як всередині культури, так і між культурами (Lönner, 1980). Щоб виправдати цей факт суспільного життя і мотивувати членів групи прийняти його, групи повинні ставитися до влади як до цінності. Цінностями влади можуть бути також трансформовані індивідуальні потреби домінування і контролю (Korman, 1974). Аналітики цінностей згадали значущість влади, а також (Allport, 1961) цінності влади і досягнень, зосередивши увагу на соціальній гідності. Якщо цінності досягнень (наприклад, амбітність) підкреслюють активну демонстрацію дорослою особистістю успішного виступу в конкретній взаємодії, то цінності влади (наприклад, багатство) підкреслюють досягнення або збереження домінуючого становища дорослою особистістю в рамках більш загальної соціальної системи.

Безпека особистості дорослого визначається як гармонія і стабільність суспільства, відносин і самого себе. Цінності безпеки впливають із основних індивідуальних і групових потреб (Kluckhohn, 1951; Maslow, 1965; Williams, 1968). Існують два підтипи

цінностей безпеки. Деякі особисті інтереси насамперед слугують особистій безпеці (наприклад, чистота), інші – більш широкі – безпеці групи (наприклад, національна безпека). Ці два підтипи можуть бути об'єднані в одну загальну цінність, оскільки основа мета безпеки – особиста.

Конформність особистості дорослого визначається як обмеження дій, схильностей і спонукань, здатних порушити благополуччя оточуючих або завдати шкоди іншим, порушуючи соціальні очікування чи норми. Цінності конформності випливають із вимоги, щоб дорослі люди інгібували (стримували) нахили, які можуть порушити чи підірвати взаємодію та функціонування групи. Практично всі аналітики цінностей згадують конформність (Freud, 1930; Kohn & Schooler, 1983; Morris, 1956; Parsons, 1951). Отже, цінності конформності дорослих підкреслюють стриманість у повсякденній взаємодії, як правило, з близькими.

Традиція дорослого визначена як повага, відданість і прийняття звичаїв та ідей, які пропонує власна культура чи релігія. Групи всюди розвивають практику, символи, ідеї та переконання, які презентують їхній загальний досвід і долю. Вони встановлюють санкції як цінні групові звичаї й традиції (Sumner, 1906), символізуючи солідарність у межах групи, висловлюючи свою унікальну цінність, і, тим самим, сприяючи їй виживанню (Durkheim, 1912; 1954; Parsons, 1951). Традиції часто приймають форму релігійних обрядів, вірувань і норм поведінки. Цінності традиції та конформності дорослої особистості особливо близькі мотиваційно, оскільки поділяють цілі підпорядкування себе на користь соціально накладених очікувань. Вони відрізняють насамперед ті об'єкти підпорядкування, до яких кожна доросла особистість відносить себе. Цінності конформності тягнуть за собою підпорядкування особам, із якими дорослий знаходиться в постійній взаємодії – батькам, учителям, керівникам. Цінності традиції у дорослих передбачають підпорядкування більш абстрактних об'єктів – релігійних і культурних звичаїв та ідей, а їх цінності конформності перестерігають реакцію на ситуацію, можливо, зміну очікувань. Цінність традиції дорослого вимагає його реагування на незмінні очікування від минулого.

Доброзичливість визначається як збереження і підвищення добробуту тих, з ким особистість дорослого перебуває в постійному особистому контакті (в групі). Цінності доброзичливості випливають з основних вимог групи, що постійно функціонує (Kluckhohn, 1951; Williams, 1968) та від основної потреби в аффіліації (Korman, 1974; Maslow, 1965) Найважливішим є відносини в сім'ї та інших первинних групах. Цінності доброзичливості підкреслюють добровільну турботу особистості дорослого про благополуччя інших. Цінності доброзичливості й конформності дорослих сприяють спільним соціальним відносинам взаємодопомоги. Проте, цінність доброзичли-

вості особистості дорослого забезпечує інтерналізовану мотиваційну базу для такої поведінки. На відміну від цього, цінності конформності дорослого сприяють співпраці в тому напрямку, щоб уникнути негативних наслідків для себе. Обидва ціннісних фактори можуть стимулювати ту ж корисну дію окремо або разом.

Універсалізм визначається як розуміння, вдячність, толерантність та захист благ всіх людей і природи. Це контрастує з внутрігруповим фокусом цінностей доброзичливості. Цінності універсалізму випливають із потреб виживання окремих осіб і груп, але дорослі не визнають їх доти, доки не зустрінуться з потребами інших у групі та не усвідомлять нестачі природних ресурсів. Дорослі здатні зрозуміти, що відмова приймати інших, які відрізняються від них, і несправедливе ставлення до них неминуче призведуть до небезпечної для життя ворожнечі. Вони також розуміють, що нездатність захистити природне середовище призведе до руйнування ресурсів, від яких залежить їхнє життя. Цінності універсалізму об'єднані в два підтипи фактору – на благо особистості, суспільства в цілому та світу і природи.

Статистичний аналіз взаємозв'язків між вищезазначеними цінностями дорослих, які здобувають освіту, виявив непряму кореляцію між цінностями досягнення (амбіції, цілеспрямованість, впливовість, здібності, успішність) й доброзичливості (вірність, чесність, корисність, відповідальність, здатність пробачати). Медіатором виявлених взаємозв'язків виступили цінності стимуляції дорослої особистості в освіті. Модеративний аналіз опосередкування підтвердив модель умовного процесу, який передбачався цінностями стимуляції як посередником між цінностями досягнення та доброзичливості, з правобічною гендерною ознакою. У дисперсії цінностей стимуляції на предиктори приходиться 31%, а дисперсії цінностей доброзичливості – 15%. Індекс модеративної медіації був значущим (0,01, 95% CI [0,001, 0,014]), оцінювалися нестандартизовані параметри. Цінності стимуляції були передбачені цінностями досягнення $b = .26$, CI 95% [0.19, 0.33], а також взаємозв'язком гендера та цінностей досягнень $b = -.16$, CI 95% [-0.28, -0.04]. Цінності доброзичливості виявилися прямо передбаченими цінностями досягнень, $b = -.10$, CI 95% [-0.17, -0.03], гендером у взаємодії з цінностями досягнень, $b = -.11$, CI 95% [-0.23, -0.001], гендером $b = .21$, CI 95% [0.11, 0.31], цінностями стимуляції $b = .12$, CI 95% [0.06, 0.18], а також коваріативною самостійною спрямованістю $b = 0,32$, CI 95% [0,24, 0,40] та віком у взаємодії із цінностями стимуляції $b = -.03$, CI 95% [-0,06, -0,01]. На рисунку 2 показана модифікована модель опосередкування цінностями стимуляції як медіатором, а також гендером та віком як модераторами взаємозв'язку між цінностями досягнення та доброзичливості з нестандартизованими оцінками параметрів.

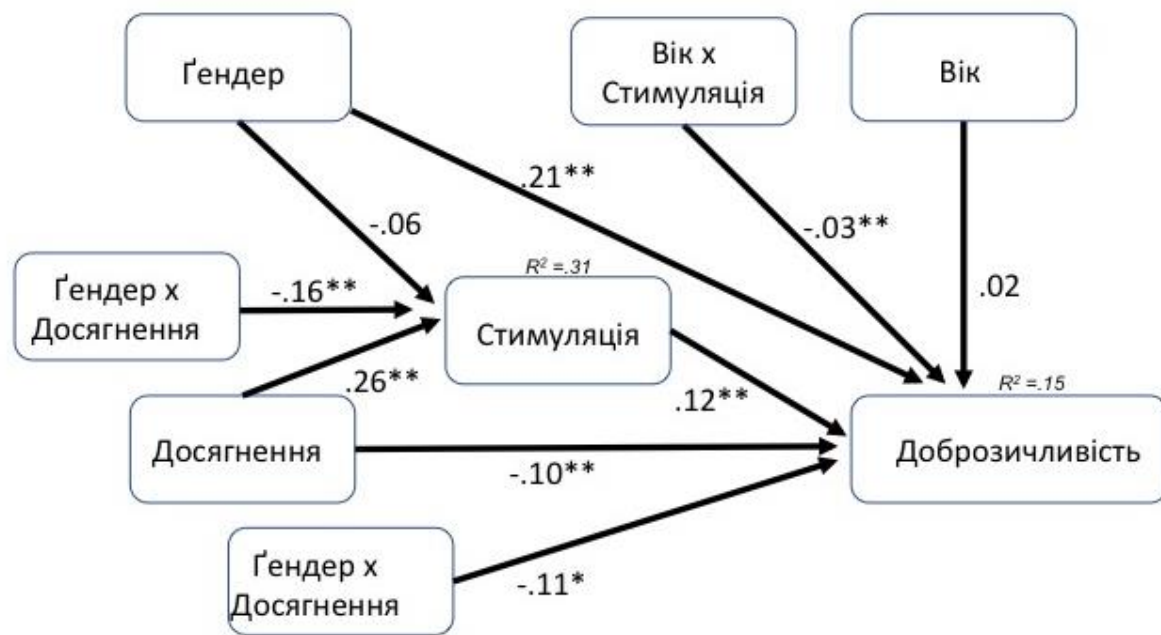

Рис. 2. Модеративно-медіативна модель опосередкування на основі ієрархічних регресій із нестандартизованими оцінками параметрів. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Обговорення й висновки

Проведені статистичні аналізи дозволили дослідити та виявити деякі складні взаємозв'язки між особистісними цінностями дорослих, які здобувають освіту, їхнім гендером та віком, указуючи на можливі механізми, які можуть бути пов'язані з індивідуальними відмінностями в їхніх особистісних цінностях. Раніше дослідження зосереджувались на прямих лінійних асоціаціях між цінностями десятих типів та їх загальною круговою структурою. Як альтернативу загальним підходам ми намагалися вивчити непрямі та диференційовані відношення, які також можуть існувати між цінностями дорослих, які здобувають освіту. Як приклад, ми обрали цінності двох протилежних типів, а саме цінності досягнення та доброчливості, додавши стимуляцію як посередника між ними.

Розроблена модель описує умовний опосередкований вплив цінностей досягнення на цінності доброчливості (через цінності стимуляції), висвітлюючи механізм, за допомогою якого цінності досягнення впливають на цінності доброчливості, а також залежність від статі та віку учасників дослідження.

Цінності досягнення мали яскраво виражений прямий негативний вплив на цінності доброчливості, що був компенсований позитивним непрямим впливом на доброчливості. Ця проста модель опосередкування демонструє той факт, що може бути корисно уникати одноманітного аналізу цінностей, а також шукати непрямі зв'язки між цінностями.

Модель далі кваліфікується за гендером та віком як модераторами, документуючи, що

взаємозв'язки між цінностями досягнень і доброчливості були сильнішими для чоловіків, ніж для жінок. Отримавши низький результат за досягненнями, чоловіки, які здобувають освіту, також слабо оцінювали доброчливості, але такі взаємозв'язки не виникали під час аналізу за гендером у жінок у процесі здобуття освіти. У середньому жінки відзначають більшу користь від цінностей доброчливості, ніж чоловіки, але це не залежало від їхнього рівня цінностей досягнення. Незважаючи на те, що чоловіки і жінки не відрізнялися за рівнем цінностей досягнення та стимуляції, асоціація між цими двома показниками була сильнішою для чоловіків, ніж для жінок. Молодші дорослі у процесі здобуття освіти показали вищий рівень доброчливості, ніж їхні старші колеги, враховуючи ту умову, що вони мають низький рівень цінностей стимуляції.

Основне обмеження цього аналізу полягає в його пошуковому характері, а також у наборі даних поперечного перерізу, який не дозволяє брати до уваги причинні висновки чи тимчасові процеси. Існує потреба в реплікації поздовжніх або ж експериментальних даних для того, щоб продемонструвати подальше висвітлення досліджених тут диференціальних асоціацій або умовних процесів серед цінностей дорослих, які здобувають освіту. Тим не менше, представлений аналіз даних проливає світло на непрямі й диференційовані асоціації серед особистісних цінностей дорослих, додаючи нову перспективу для дослідження механізмів, які можуть бути задіяні в становленні їх десяти основних особистісних цінностей у процесі здобуття освіти дорослими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспективы будущего / Ж. Нюттен / Под ред. Д.А.Леонтьева. – М. : Смысл, 2004. – 608.
2. Романюк Л. В. Психологія цінностей: становлення в розвитку особистості / Л. В. Романюк. – Кам'янець-Подільський : Вид-во та друк ПП Мошинський В.С., 2013. – 388 с.
3. Allport G.W. Pattern and growth in personality / G.W. Allport. – New York : Hole, Rinehart and Winston, 1961. – 593 p.
4. Bandura A. Self efficacy : Toward a unifying theory of behavioral change / A.Bandura // *Psychological Review*. – N 84. – 1977. – P. 191-215.
5. Berlyne D.E. Conflict, Arousal and Curiosity / D.E. Berlyne – New York: McGraw-Hill. 1960.
6. Deci E.L. Intrinsic Motivation / E.L. Deci. – New York: Plenum. 1975.
7. Durkheim E. The Elementary Forms of Religious Life. – Glencoe, IL: Free Press. – 1912/1954.
8. Freud S. New introductory lectures in psychoanalysis / S.Freud. – New York: Norton. 1933.
9. Kluckhohn C. Values and value-orientations in the theory of action : An exploration in definition and classification / C. Kluckhohn // *Toward a general theory of action*. – Cambridge MA : Harvard Un. Press, 1962. – P.388-433.
10. Kohn M.L. Work and Personality / M.L. Kohn, C. Schooler. – Norwood, NJ: Ablex, 1983.
11. Korman A. The Psychology of Motivation / A. Korman. – Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall. 1974.
12. Lonner W.J. The search for psychological universals / W.J. Lonner / H.C. Triandis & W.W. Lambert. (Ed.) // *Handbook of cross-cultural psychology. Perspectives*. – Vol. 1. – Boston, 1980.
13. Maslow A.H. *Eupsychian Management* / A.H. Maslow. – Homewood, IL: Dorsey, 1965.;
14. Morris Charles. *Varieties of Human Value* / Charles Morris – University of Chicago Press. –1956. – P. 15-18.
15. Motyl A.J. *Dilemmas of Independence: Ukraine after totalitarianism* / A.J. Motyl. 1993.
16. Parsons T. *The Social System* / T. Parsons. – Glencoe, IL : Free Press. 1951.
17. Rokeach M. *The nature of human values* / M. Rokeach. – New York : Free Press, 1973 – 438 p.
18. Schwartz S. H. *Universals in the content and structure of values : theoretical advances and empirical tests in 20 countries* / S. H. Schwartz, M.P. Zanna, ed. // *Advances in Experimental Social Psychology*. – Orlando : Academic Press. – 1992. – № 25. – P. 1-65.
19. Schwartz S. *Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?* / S. Schwartz // *Journal of Social Issues*. – No. 50 (4). – 1994 – P. 19-45.
20. Schwartz S.H. *Value hierarchies across cultures: taking a similarities perspective* / S.H. Schwartz, A. Bardi // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. – Vol. 32, No. 3. – 2001. – P. 268-290.
21. Schwartz S. H. *Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement* / S.H. Schwartz, G. Melech, A. Lehmann, S.Burgess, M. Harris, V. Owens // *Journal of Cross Cultural Psychology*. – No. 32. – 2001. – P. 519-542.
22. Williams R. M. Jr. *Values* / R. M. Jr. Williams // *International encyclopedia of the social sciences* / E. Sills (Ed.). – New York: Macmillan. – 1968.

REFERENCES

1. Nuttin, J. (2004). *Motyvatyia, deistvye i perspektyva budushcheho [Motivation, Planning, and Action. A Relational Theory of Behavior Dynamics]*. D.A. Leontev (Ed.). Moscow: Smysl [in Russian].
2. Romanyuk, L. V. (2013). *Psykhoholiiia tsinnosti: stanovlennia v rozvytku osobystosti [Value psychology: becoming in personality development]*. Kam'ianets-Podilskyi: Vyd-vo ta druk PP Moshynskiy V.S. [in Ukrainian].
3. Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Hole, Rinehart and Winston [in English].
4. Bandura, A. (1977). Self efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215 [in English].
5. Berlyne, D. E. (1960) *Conflict, Arousal and Curiosity*. New York: McGraw-Hill [in English].
6. Deci, E. L. (1975) *Intrinsic Motivation*. New York: Plenum. [in English].
7. Durkheim, E. (1912/1954). *The Elementary Forms of Religious Life*. Glencoe, IL: Free Press [in English].
8. Freud, S. (1933). *New introductory lectures in psychoanalysis*. New York: Norton [in English].
9. Kluckhohn, C. (1962). Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. *Toward a general theory of action*. Cambridge MA: Harvard Un. Press, 388-433 [in English].
10. Kohn, M. L., Schooler, C. (1983). *Work and Personality*. Norwood, NJ: Ablex [in English].
11. Korman, A. (1974). *The Psychology of Motivation*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall [in English].
12. Lonner, W. J., Triandis, H. C. & Lambert, W. W. (Ed.) (1980). *The search for psychological universals. Handbook of cross-cultural psychology. Perspectives*. Vol. 1. Boston [in English].
13. Maslow, A. H. (1965). *Eupsychian Management*. Homewood, IL: Dorsey [in English].

14. Morris, Charles. (1956). *Varieties of Human Value*. University of Chicago Press [in English].
15. Motyl, A. J. (1993). *Dilemmas of Independence: Ukraine after totalitarianism* [in English].
16. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe: Free Press [in English].
17. Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press [in English].
18. Schwartz, S. H., Zanna, M. P., ed (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. Orlando: Academic Press. [in English].
19. Schwartz, S. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values? *Journal of Social Issues*, 50 (4), 19-45 [in English].
20. Schwartz, S. H., Bardi, A. (2001.) Value hierarchies across cultures: taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 3, 268-290 [in English].
21. Schwartz, S. H. Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 32, 519-542 [in English].
22. Williams, R. M. Jr. (1968). *Values International encyclopedia of the social sciences*. E. Sills (Ed.). New York: Macmillan [in English].

Liudmyla Romanyuk,

Doctor of Psychology, professor, head of Psychology Department at Lviv State University of Internal Affairs, 15, Horodotska Str., Lviv, Ukraine,

senior research fellow,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, 15, Heroiv Oborony Str., Kyiv, Ukraine,

Mariia Babych,

teacher trainer,

Higher Educational Institution of Lviv Regional Council "Boryslav Medical College", 37, Shkilna Str., Boryslav, Ukraine

MOTIVATIONAL BASIS OF PERSONAL VALUES FORMATION MECHANISMS IN PSYCHOLOGY OF ADULT EDUCATION

The present study analyzes the motivational basis of the mechanisms of adults' values formation in the process of their education, describes ten personal values prioritized by men and women. Besides, the research explores the relationships between two opposing values, achievement and benevolence, specifying stimulation as a mediator between them. It is examined whether such a mediation model could be further qualified by age and sex as moderators. The 40-item Portraits Values Questionnaire (PVQ), measuring ten basic values, was administered to 500 adults in education. Gender and country differences between the ten values were computed, and hierarchical regression methods were applied to explore mediation and moderation mechanisms among the three selected values and gender, and age. Minor gender differences emerged for some of the ten basic values. An indirect relationship among the three selected values was identified. Stimulation was found to operate as a mediator between achievement and benevolence. A conditional process model was established with sex moderating the achievement – stimulation path (men had a steeper slope than women), whereas age moderated the stimulation – benevolence path (younger individuals had a steeper slope than older ones). Gender also moderated the achievement – benevolence path (men had a steeper slope than women). For men, the association between achievement and stimulation values was stronger than that for women. For the younger persons, the association between stimulation and benevolence values was stronger than for older ones. For women, the level of benevolence was independent of their achievement level. The present analysis revealed peculiarities of indirect and differential associations among personal values, adding a perspective to research cognitive mechanisms involved in the formation of ten basic values.

Keywords: motivation, values, values formation, achievement, benevolence, stimulation, sex, age, moderation, mediation.

Подано до редакції 27.08.2018